

Siyaset Pratiğindeki Somut Liberalizm

KÂZIM BERZEG*

On yıl önce, 2 Mayıs 1986 tarihli **Son Havadis**'te, "Kavram Kargaşasının Yeni Hedefi: Liberalizm" başlıklı yazımda, daha önce demokrasi kavramını kargaşada yok edenlerin, bu defa da, liberalizmi benzer kargaşada ne olduğu anlaşılabilir hale getirdiklerini, kapitalizmle veya Özalcı ekonomi politikasıyla liberalizmi eşanlamli görenlerin faşist eğilime ortam hazırladıklarını, basında yer alan Liberalizm tanımlarıyla gerçek liberalizmin alakasının bulunmadığını anlatmaya çalışmıştım. Günün modasına uymak için liberalizmden bahsedenlerin ya da sosyalist -faşist eğilimlerini işlerine geldiği gibi tanımlar üretmek, bu kendilerine has tanımlardaki liberalizme karşı çıkmak suretiyle sürdürenlerin yol açtıkları kavram kargaşasına, sonraki bazı yazılarımda da temas ettim. Kargaşanın aşılmasına hizmet edebilmek için de, bazı dostların tekrar yapmam doğrultusundaki ikazlarına rağmen, pek çok yazımda, kısaca liberalizmin ne olduğunu anlatmak gereğini duydum. Kargaşadan bahseden ilk yazımın üzerinden on yıl geçmesine rağmen, basında, akademik veya siyasi çevrelerde "manası sahibinden menkul" türlü çeşitli liberalizm telakkileri artarak devam etti. Bu sebeple, ben de tekrarda ısrarımı sürdürüyorum.

* Kazım Berzeg, Hukukçu - Yazar.

Bıraktıkları eserlere, belgelere baktığımızda, son dönem Osmanlı aydınlarının bugünkünden daha ileri bir entellektüel düzeye ulaşabildiklerini söylememiz mümkün oluyor. Mesela, Prens Sabahattin'in çevresinde "Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti"nde toplananların veya Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası'nı kuranların, o zamanın hakim diğer siyasi doktrinlerini de, liberalizmi de bu günkü aydınlarımızdan, siyasetçilerimizden çok daha iyi bildikleri anlaşılıyor. Cumhuriyet'in "Tevhidi Tedrisat" projesi, yalnızca bir alanda, resmi ideolojiye muhafız üretmede çok başarılı oldu. Tabiatıyla, "resmi ideoloji muhafızlığı" ile çağdaş, medeni dünyanın gidüşatını bağdaştırmak mümkün değil. Bu yüzden giderek artan siyasi sıkıntıları yaşıyoruz.

Liberalizmi doğru tanımak, yalnızca taraftarları için değil, muhalifleri için de önem taşıyor. Çağımızın klasikleşmiş siyasi edebiyatında, örneğin Hayek'de, Sartori'de, liberalizm ve temelindeki ferdiyetçi düşünce, çağdaş batı medeniyetinin temel taşı olarak nitelendiriliyor. Hayek, yüzyılımızın ortalarındaki dünya tablosunda, liberalizmin, sosyalist düşünce biçimleri karşısında gerilemesini "batı medeniyetinin yok olması" endişesiyle ifade ediyor. Sartori ise hükmünü bir cümleyle ortaya koyuyor: "Batı medeniyeti ya liberal demokrat bir medeniyettir veya hiçbir şey değildir".

Tarafsız, genel kaynaklarda liberalizm "modern dünyanın en önemli siyasi doktrini ve sapma ya da karşıt olarak gelişen diğer doktrinlerin de kaynağı" olarak tanıtılıyor. Bu tanıma esas alındığında, antitezi olan sosyalizmi, öncülüğünü eski bir liberal (Whig) olan Edmund Burke'ün yaptığı çağdaş muhafazakârlığı, anti emperyalist -liberal milliyetçilikten sapma yoluyla gelişen yirminci yüzyılın "integral milliyetçiliği"ni ve ulus-devlet" kavramını doğru anlayabilmek için de liberalizmi doğru tanımak gerekiyor.

Daha da önemlisi, yirminci yüzyılın son çeyreğinde medeni dünya, teferruatına kısaca da olsa biraz vakıf olanların kolayca teşhis edeceği gibi, kararlı, istikrarlı biçimde, adım adım "tekrar klasik liberalizme dönüş" sürecini yaşıyor. Medeni dünyanın nereye gitmekte olduğunu doğru anlayabilmek için de "klasik liberalizmin"ne olduğunu, kavram kargaşasından kurtularak doğru tanıyabilmek gerekli. Bu gereklilik yalnızca liberalizm taraftarları için değil, muhalifleri, hatta batı medeniyetine, moderniteye karşı tavrı olanlar için de bahis konusu. Liberalizme karşı çıkanlar, karşı oldukları şeyi doğru tanımlarlarsa kuşkusuz daha ciddi olurlar. Aksi halde hayalinde yarattığı devlerle özdeşleştirip yeldeğirmenlerine saldıran modası geçmiş malum şövalyelik heveslisinden farkları kalmaz.

Bu düşünceyle, bu defa, yine kısa bir tarihi hatırlatmadan sonra, tanınmasını kolaylaştırmak amacıyla, çağdaş siyasi pratikteki liberalizmin kurumlarını, somut liberalizmi kısaca ele alacak veya hatırlatacağım.

Siyasi Tarihte Liberal Temayül ve Liberalizm

Siyasetin, 1870'ten itibaren, "Siyasi Felsefe" yerine "Siyaset İlimi" adını benimseyen Paul Janet'ten itibaren, hukuktan, ekonomiden, tarihten, sosyolojiden v.s. ayrı, bağımsız bir bilim alanı haline geldiği kabul edilir. Siyaset ilmi, kısaca, "devlet ilmi" veya "devletleri yönetme ilmi" olarak tanımlanır.

Yeryüzünde, bugünkü mütekamil haliyle

le 80-100 bin yıl olarak tahmin edilen insanın geçmişine göre, devletin geçmişi, 5-6 bin yıl öncesine ulaşan, çok yeni bir oluşumdur. Mezopotomya'da, Nil vadisinde veya eski sitelerde,devletin insanlar tarafından icat edilmesinden sonra, insan devlet ilişkisi insanın daima en önemli tarihi macerası olagelmıştır.

Çağımızın klasikleşmiş siyaset bilimcisi M. Duverger'nin ifadesiyle, devletin teşekkülüyle, toplumda "idare eden azınlık ve onlara tabi olan çoğunluk" biçiminde esaslı bir ayırım doğmuş, devlet iktidarını, siyasi gücü eline geçiren azınlıkla, bu gücün hitap ettiği çoğunluk arasındaki ilişkiler siyaset ilminin en önemli alanı haline gelmiştir. Devlet-insan-toplum ilişkilerinin teorik geçmişini siyaset ilmi içine katmıştır.

Yazılı tarih boyunca, 2.500 yıl öncesinden günümüze izlenebilen siyasi doktrinleri genel olarak iki ana çizgide toplamak mümkün görülmektedir. Bu çizgilerin birincisi, toplumcu görüntülerine rağmen sonucu itibarıyla devletçi olan doktrinlerin çizgisidir. Buna karşı olan ikinci çizgi ise, insanı ön plana alan, ferdiyetçi nitelikteki doktrinlerin çizgisidir. Her iki genel çizgi de , yazılı uygarlıkların yaşandığı eski Çin'de, Hindistan'da, Orta Doğu'da, eski Yunan'da, Roma'da, İslam Aleminde ve Batı uygarlığı çerçevesinde daima birlikte var olmuşlardır. Hz. Musa'dan ve "Evamiri Aşere" den itibaren, İslam'ın Tevhid akidesine kadar Semavi Dinler, siyasi gücü temsil eden Firavuna ve Nemrud'a karşı menkıbeleriyle de, insanı ön plana alan, ferdiyetçi çizginin ifadesine katılmışlardır. Günümüzde, 2.500 yıl öncesinden bu yana var olan, insanı ön plana alan ferdiyetçi çizgiye "liberal temayül" adı verilebilmektedir.

M.Duverger'nin ifadesiyle ; liberal felsefe bir yandan vatandaşın tabiatı icabı baskıcı olan iktidara karşı savunmasını, öte yandan da toplumda en iyi yeri elde etmek için kişiler arasında süren yarışmayı göz önünde bulundurur.

Avrupa siyasi tarihinde, merkezi kralıklar döneminin başlamasını takiben, devlet iktidarının, siyasi gücün sınırlandırılması yö-

nündeki ilk "liberal temayül"e uygun örneğin İngiltere'deki 1215 tarihli "Magna Carta Libertatum" olduğu kabul edilmektedir. Bunu, 1399'da, siyasi otoritenin denetlenmesi yolunu da açan ilk İngiliz parlamentosunun kuruluşu izlemiş, daha sonraki üçyüz yıl boyunca, inişli-çıkışlı da olsa liberal temayül etkinliğini artırmış ve 1688 de, totaliter eğilimli kralın parlamento kararı ile tahttan indirilip yerine damadının kral yapılmasıyla liberal temayül, İngiliz siyasi pratiğinde ileri bir merhaleye ulaşmıştır.

Çağdaş siyasi doktrinlerin en kıdemlisi olan **liberalizm**in teorik öncülüğünü, siyasi edebiyat tarihinin büyük ismi John Locke'un 1690 da yayınlanmış olan "Hükûmet Üzerine İki Tez" adlı eseriyle yaptığı kabul edilir. Locke aslında, eserini, devlet egemenliğinin, siyasi gücün sınırlandırılması ve denetlenmesi yönünde 1215'ten 1688'e uzanan İngiliz siyasi pratiğine teorik gerekçe vermek için yazmıştır. Ancak, Gaetano Mosca'nın da belirttiği üzere, İngiliz siyasi pratiğinin farazi dayanağı, feodalite dönemindeki Anglo-Sakson hukukunda var olan hakların korunmasıdır. Locke ise M.Ö.4 y.y.dan, Yunanlı Stoacılar'dan itibaren yaşayan **tabii hukuk** teorisine dayandırmıştır. Bu suretle **evrensellik** (küresellik), **eşitlikçilik**, **özgürlükçülük**, **daimilik** ve **rasyonellik** ilkeleri hukuk alanından, siyasi doktrin alanına taşınmış, liberal temayül İngilizlere has bir siyasi pratik olmaktan çıkıp, bütün insanlık ve bütün dünya için ortak felsefi temeli olan bir **siyasi doktrin** haline getirilmiştir.

Locke'un ünlü formülüne göre, "devlet, sosyal mukavele ile, insanların tabii hukuktan kaynaklanan temel hak ve özgürlüklerini güvenceye alma amacıyla kurulmuştur. Meşruiyetinin sebebi bu amaçtır. Amacından saparsa meşruiyetini yitirir ve insanların siyasi güce karşı direnme hakları doğar".

Bu formüle göre Locke liberalizmi, doğumunda, aynı zamanda bir "insan hak ve özgürlükleri doktrini"dir. Modern çağların ilk ve temel insan hakları doktrini de Locke liberalizmidir.

Liberalizm, John Locke'dan bu yana üçyüzyıllı aşan hayatı boyunca, tek bir teorik çizgi olarak kalmamış, **Encyclopedia Americana**'daki tasnife göre, "klasik liberalizm" "yeni liberalizm" ve "modern liberalizm" olarak adlandırılan üç farklı görüntü kazanmıştır. Klasik liberalizm, başlangıçtaki teorik esaslarına bağlı kalan ve Anglo-Amerikan aleminde yaşatılan gelenektir. Yeni liberalizm, İngiltere'den ilham almalarına rağmen buna Fransız felsefesini katan Fransız aydınlanmacılarının şekillendirildikleri, 1789 Fransız İhtilalini de yönlendirip, Kıta Avrupası'nı daha çok etkilemiş olan bir sapmadır. Modern liberalizm ise, yirminci yüzyılda çok büyüyen ve bu nisbette baskıcı karaktere bürünen modern devletlerin klasik demokrasiye bağlı kaldıkları nisbette, liberalizmin ilkelerini de korudukları varsayımına dayanan ikinci bir sapmadır. Klasik liberalizmin taraftarlarına göre, yeni liberalizm de, modern liberalizm de gerçek anlamda liberalizm değildir. Çağımızın Hayek, Popper, M. Friedman gibi ünlü liberalleri, yeni veya modern liberalizmi değil klasik liberalizmi benimsemişlerdir. Yirminci yüzyılın sonunda yaşamakta olan yeni süreçte de hedef klasik liberalizmdir.

Liberalizm insanın yalnızca maddi varlığını değil, onun kadar önemli olan manevi varlığını da doğru ve gerçekçi biçimde idrak eder. İnsanı Allah'ın yarattığı en üstün değer olarak görür, insana güvenir ve saygı duyar. Devleti de yalnızca "insana hizmet teşkilatlanması" olarak kabul eder. İnsanı devlet iktidarının ve siyasi gücün baskı ve zulüm eğiliminden korumayı amaçlar, devleti bu amaçla da sınırlandırır.

Kısaca liberalizm, "kula kul olmamanın", herkes için hakkaniyet, adalet, güven ortamında özgürce yaşamının mefkuresi, yolu ve yöntemidir.

Siyasi Alandaki Liberal Somut Kurumları

Klasik liberalizm, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Beyannamesine, onu izleyen

1787 tarihli Amerikan Anayasasına esas olmuş, dünyada daha sonraki yüzyıl "liberal anayasacılık çağı" adıyla yaşanmıştır. Sartori'nin de vurguladığı gibi, ikiyüzyılda, fazla süredir hâlâ yaşayan Amerikan anayasası, "klasik ve sözcüğün tam anlamıyla liberal anayasacılığın temel örneğini oluşturmaktadır". Gerçi Amerikan anayasa hukuku, özellikle 1930'dan sonra, dünyada etkinleşen sosyalist görüşler doğrultusunda, Yüksek Mahkeme içtihadı ile önemli ölçüde "kurucu babalar"ın ilkelerinden sapmıştır. Ancak, anayasanın korunan yazılı metni, klasik liberalizmin somut örneği ile tanınmasında çok değerli bir kaynak niteliğindedir.

Amerikan anayasası dışında, klasik liberalizmi, siyaset, hukuk ekonomi pratiklerine kazandırdığı temel kurumlara göz atmak suretiyle de somut biçimde tanıyabiliriz. Çağımızın siyasi pratiğinin aşağıda sıraladığımız kurumları liberalizmin ürünleridir. Doğru adı "liberal demokrasi" olan çağdaş batı demokrasisi de, liberalizmin teorik temeli üzerine kurulmuştur.

1-Hukuk normu karşısında eşitlik:

Bütün çağdaş yazılı anayasaların vazgeçilmez hükmü olan bu ilke, tabii hukuku siyasi felsefesinin temeli yapan John Locke'dan itibaren liberalizmin insanlığa armağanıdır. Bir hukuk sisteminin çağdaş sayılabilmesi, hatta hukukun varlığından bahsedilebilmesi için herkesin hukuk normu karşısında eşit sayılması şarttır.

2-Temel insan hak ve özgürlüklerinin dokunulmazlığı:

Başlangıcında bir "insan hakları doktrini" olarak doğan liberalizmin, çağdaş anayasa sistemlerinde yaşamakta olan önemli bir kurum da, insan hak ve özgürlükleridir.

3-Hukuk devleti:

Klasik liberalizmin yarattığı çok önemli, çağdaş anayasa kavramlarından bir başkası da "hukuk devleti"dir. Bu kurum, aynı zamanda hukuk normu karşısında eşitliğin, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye alabilmenin de başlıca aracıdır. Hukuk devleti, bir taraftan devlet egemenliğinin temel insan hak

ve özgürlüklerini ihlal etmeyecek şekilde sınırlandırılıp yargı denetimine tabi kılınmasını, öte taraftan devletin insanları başkalarının haksız, keyfi baskı ve saldırılarından korunmasını öngören çağdaş siyasi-hukuki ilkedir. Klasik liberalizm taraftarlarının tercih ettikleri siyasi model "**önce hukuk devleti, sonra demokrasi**" formülüyle ifade edilir. Liberaller, birini diğerine tercih zorunda bırakılırlarsa hukuk devletini demokrasiye tercih ederler. Liberallere göre demokrasi bir amaç değil, insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almanın aracıdır; demokrasi bir "yaşam biçimi" değildir, herkesin dilediği gibi yaşama özgürlüğüne devletin karışmaması ve bu özgürlüğü de korumasıdır.

4-Kuvvetler ayrılığı:

Liberalizmin ,siyasi gücün sınırlandırılıp denetlenebilmesi amacıyla yazılı anayasalara kazandırdıkları önemli bir başka kurum da kuvvetler ayrılığıdır. Bu ilkeye göre, yargı, yasama ve icra-idare ayrı devlet fonksiyonları olarak birbirine karşı bağımsız organlarca üstlenilecek ve bu organlar birbirini denetleyeceklerdir.

5-Yerinden yöneticilik (ademi merkezîyetçilik)

Liberalizm, devlet yönetiminin merkezileştirilmesine karşıdır. Merkezi devlet yönetimi dış politika, savunma, adalet, para emisyonu gibi sınırlı alanlarda yetkili olmalı, diğer kamu hizmetlerinin düzenlenip yürütülmesi kademe kademe yerel organizasyonlara bırakılmalıdır.

6-Piyasa ekonomisi:

Liberalizm, devletin insanların ekonomik faaliyetlerine de karışmamasını, bu alanda sınırlandırmaya da teşvike de başyurmamasını, akit serbestisi ve mülkiyet hakkını da koruyan hukuk düzeni çerçevesinde piyasa ekonomisi kurallarının hakim kılınmasını öngörür. Ekonominin "kendiliğinden düzen"inin üstünlüğünü kabul eder.

7-Adalet ve hukukun üstünlüğü:

Liberalizmin çok önemli bir temel ilkesi de adalettir. Bu amaçla yargı bağımsızlığının özel önemi vardır. Ancak yargı bağımsız-

lığı kadar önemli olan bir başka esas, bağımsızlığın keyfilik ve sorumsuzluk olarak algılanmamasıdır. **Liberal siyasi düzen ancak, çok üstün nitelikli, çok yüksek sorumluluk, duygusuna sahip, görevini tam ve gecikmeden yapabilen yargı organlarının varlığıyla yaşayabilir.** Yargının yeterli kalite, nitelik ve etkinliğe sahip olmadığı yerde liberalizmden bahsetmenin hiçbir anlamı kalmaz.

Son yüzyıl boyunca insanlık farklı siyasi doktrinleri uyguladı, denedi. Yaşanan yıllık tecrübe, liberalizmi daha çok benimseyen ya da koruyan toplumların, ülkelerin ekonomik kalkınmada, sosyal sorunların çözümünde daha başarılı, barışa, huzura daha yakın olduklarını, sınırladıkları, etkili biçimde denetledikleri devletin temel fonksiyonların ifasında daha başarılı hale geldiğini ortaya koydu.

Son yıllarda Türkiye'de de pek çok insan siyasi sistemin değiştirilmesi gereğini ifade ediyor. Bunu ifade edenler, başkanlık sistemini ve bu yolla kuvvetler ayrılığı ilkesinin güçlendirilmesini, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasını, insan hak ve özgürlüklerinin güvenceye alınmasını, ekonomide devletçiliğin terkedilmesini, yargı bağımsızlığının sağlanmasını ve yargıya etkinlik kazandırılmasını yönünde yargı reformu yapılmasını, devletin insanlara hizmet için var olduğu düşüncesinin yerleştirilmesini v.s. önermektedir-

ler. Bu önerilerin tamamı, klasik liberalizmin, siyaset pratiğine kazandırdığı kurumların, ilkelerin benimsenmesi niteliğindedir.

Ancak, liberalizmin kurumlarının, ilkelerinin uygulanmasının taraftarlığını yapanların çoğunluğu, liberalizme karşı olduklarını da söyleyebilmektedirler. Liberalizmin siyasi pratikteki somut kurum ve ilkelerini liberalizm kavramına, adına karşı çıkmanın, liberalizm konusunda yaratılan kavram ve tanım kargaşasından doğduğu, bu çelişkinin liberalizmin tanınmamasından kaynaklandığı kuşkusuzdur.

Tekrar hatırlatalım: Hukuk normu karşısında eşitlik, insan hak ve özgürlükleri, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı ve başkanlık sistemi, yargı bağımsızlığı, adaletin etkinleştirilmesi, piyasa ekonomisi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi insanın en üstün değer olarak kabulü, klasik liberalizmin siyaset pratiğindeki somut kurumları ve ilkeleridir. Teoriden hoşlanmayanlar, bu somut siyasi alana göz atmak suretiyle liberalizmi tanıyabilirler. ■